

MATERIAŁY SZKOLENIOWE

Marcin Burdzik¹

Asystent rodziny w postępowaniu karnym

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest analiza instytucji asystenta rodziny, która została wprowadzona do polskiego postępowania karnego, na mocy ustawy z dnia 14 kwietnia 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2023 r., poz. 818), wchodzącej w życie z dniem 15 lutego 2024 r. (nowododany art. 76a k.p.k.). W artykule omówiono przesłanki i tryb włączenia asystenta rodziny do postępowania karnego oraz zakres przysługujących mu uprawnień. Biorąc pod uwagę, że omawiana instytucja ma służyć wzmocnieniu pozycji procesowej oskarżonego, który nie ukończył 18 lat, w artykule podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy przyjęte rozwiązania modelowe pozwolą na realizację ratio legis art. 76a k.p.k. w toku konkretnych postępowań karnych. Na podstawie przeprowadzonych rozważań sformułowano postulaty de lege lata i de lege ferenda.

Słowa kluczowe

Asystent rodziny, art. 76a k.p.k., reprezentacja procesowa niepełnoletniego oskarżonego, oskarżony niepełnoletni, gwarancje procesowe.

1. Wprowadzenie

Z dniem 15 lutego 2024 r. katalog uczestników postępowania karnego uległ rozszerzeniu. W procesie karnym pojawił się asystent rodziny, o którym mowa w ustawie z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny

¹ Marcin Burdzik, absolwent Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Członek Zespołu Prawa Karnego Procesowego oraz asystent w Instytucie Nauk Prawnych WPIA UŚ.

i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2023 r., poz. 1426; dalej: u.w.r.). Podmiot ten będzie mógł uczestniczyć w procesie, w przypadkach i w zakresie określonym w art. 76a k.p.k. Ten ostatni przepis został dodany do Kodeksu postępowania karnego ustawą z dnia 14 kwietnia 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2023 r., poz. 818; dalej u.now.). Asystent rodziny ma służyć wzmocnieniu pozycji procesowej oskarżonych poniżej 18 roku życia i jest wyrazem implementacji art. 15 ust. 1 i 2 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/800, z 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym (Dz. Urz. UE L132/1)².

Przywołane przepisy unijne nakładają na państwa obowiązek zagwarantowania dzieciom³ uczestniczącym w procesie w charakterze strony biernej prawa do tego, by podczas rozpraw oraz posiedzeń sądowych, w których uczestniczą, towarzyszył im podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej⁴ bądź inna stosowna osoba dorosła, wskazana przez dziecko i zaakceptowana w tej roli przez właściwy organ⁵, a w pewnych przypadkach – osoba wskazana przez organ procesowy⁶. Założenia te znajdują pełne odzwierciedlenie w treści, przywołanego na wstępie, art. 76a § 1 k.p.k. Zgodnie z tym przepisem, na wniosek oskarżonego, który nie ukończył 18 lat, podczas posiedzenia albo rozprawy z jego udziałem może być obecny jego przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której pie-

² Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy z dnia 12 stycznia 2023 r., o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy 2933), s. 2.

³ W rozumieniu niniejszej dyrektywy dzieckiem jest osoba w wieku poniżej 18 lat (art. 3 pkt 1 tejże).

⁴ Podmiotem odpowiedzialności rodzicielskiej jest osoba, na której spoczywa odpowiedzialność rodzicielska za dziecko (art. 3 pkt 2 dyr. 2016/800). Na gruncie analizowanej dyrektywy, odpowiedzialność rodzicielska oznacza zaś ogół praw i obowiązków, które zostały przyznane osobie fizycznej lub prawnej orzeczeniem, z mocy prawa lub poprzez prawnie wiążące porozumienie, dotyczących osoby lub majątku dziecka, w tym pieczę na dzieckiem oraz prawo do osobistej styczności z dzieckiem (art. 3 pkt 3 dyrektywy). Za podmiot odpowiedzialności rodzicielskiej na gruncie procedury karnej należy uznać przedstawicieli procesowych oskarżonego, o których mowa w art. 76 k.p.k., tj. jego przedstawiciela ustawowego bądź opiekuna faktycznego (*arg. ex art. 76a § 1 zd. 1 k.p.k.*).

⁵ Dziecko może wskazać inną osobę, jeżeli obecność podmiotu odpowiedzialności rodzicielskiej: a. byłaby sprzeczna z najlepszym interesem dziecka; b. nie byłaby możliwa, ponieważ pomimo starań poczynionych w rozsądnym terminie nie można skontaktować się z podmiotem odpowiedzialności lub jego tożsamość nie jest znana; c. w świetle obiektywnych i faktycznych okoliczności mogłaby poważnie utrudnić postępowanie karne.

⁶ Jeżeli dziecko nie wskazało innej stosownej osoby dorosłej lub jeżeli osoba dorosła wskazana przez dziecko nie zostanie zaakceptowana przez właściwy organ.

czą oskarżony pozostaje (art. 76a § 1 zd. 1 *in fine* k.p.k.). Oskarżony może wskazać inną osobę pełnoletnią, jeżeli nie posiada przedstawiciela ustawowego lub opiekuna faktycznego, albo przewodniczący uznał, że udział tych osób może prowadzić do naruszenia praw lub interesów oskarżonego, jest niecelowy ze względu na jego dobro, uniemożliwia przeprowadzenie posiedzenia albo rozprawy albo utrudnia je w istotny sposób (zd. 2 art. 76a § 1 k.p.k.). Z tożsamyh powodów przewodniczący może odmówić dopuszczenia do udziału osoby wskazanej przez oskarżonego. Wówczas, zgodnie z art. 76 § 1 zd. 3 k.p.k., przewodniczący wyznacza asystenta rodziny. Asystent wyznaczany jest również, gdy oskarżony nie wskaże żadnej osoby dorosłej, która miałaby towarzyszyć mu podczas posiedzenia lub rozprawy.

Dla zachowania przejrzystości i spójności terminologicznej dalszych rozważań, należy też zaznaczyć, że zgodnie z art. 1 pkt 2 u.now., z dniem 15 lutego 2024 r., zmianie uległo dotychczasowe brzmienie art. 76 k.p.k. Owa zmiana polega na zastąpieniu sformułowania „oskarżony nieletni”, terminem „oskarżony, który nie ukończył 18 lat”. Niniejszy zabieg sprzyja harmonizacji pojęć stosowanych w ustawie karnoprocesowej oraz w dyrektywie 2016/800. Ma on również istotne znaczenie gwarancyjne i służy wzmocnieniu pozycji procesowej oskarżonego poniżej 18 roku życia, niebędącego jednocześnie nieletnim (tj. osoby między 17, a 18 rokiem życia)⁷. Od 15 lutego 2024 r. pojęcie „nieletniego” ulegnie zatem procesowej dezaktualizacji na rzecz oskarżonego, który nie ukończył 18 lat, a więc *de facto* oskarżonego małoletniego (*arg. a contrario* ex art. 10 § 1 k.c.).

Instytucja asystenta rodziny wywodzi się z prawa rodzinnego⁸. Na gruncie procedury karnej asystent stanowi jednak swoiste *novum*. Przepis art. 76a k.p.k. nie posiada swojego odpowiednika w żadnej z dotychczasowych ustaw karnoprocesowych.

Celem niniejszego opracowania jest kompleksowa analiza instytucji asystenta w kontekście jej zastosowania w toku procedury karnej. W artykule omówiono m.in. przesłanki i tryb włączenia asystenta do postępowania karnego oraz zakres przysługujących mu uprawnień. Na tej kanwie podjęto próbę odpowiedzi na pytanie czy asystent rodziny będzie stano-

⁷ Nowe brzmienie art. 76 k.p.k. uprawnia przedstawiciela ustawowego (opiekuna faktycznego) niepełnoletniego oskarżonego do działania w procesie do momentu uzyskania przez oskarżonego pełnoletności, a nie jak dotychczas, jedynie do momentu ukończenia przezeń 17 lat – szerzej zob. J. Zagrodnik, M. Burdzik, (w:) J. Zagrodnik (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Wolters Kluwer, Warszawa 2024 (w druku).

⁸ J. M. Łukasiewicz (red.), Instytucje prawa rodzinnego, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 218–221.

wił rzeczywiste wzmocnienie pozycji procesowej oskarżonego, który nie ukończył 18 lat, w toku konkretnych postępowań karnych.

2. Asystent rodziny – pojęcie

Ustawa karnoprosesowa nie zawiera definicji legalnej asystenta rodziny. Nie zawiera jej również ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (*arg. a contrario* ex art. 2 u.w.r.), która stanowi normatywne źródło analizowanej instytucji. W tym ostatnim przypadku, ustawodawca określił jedynie minimalne warunki, jakie musi spełniać osoba pełniąca rolę asystenta rodziny. Zgodnie z art. 12 u.w.r. asystentem tym może być osoba, która:

- 1) posiada:
 - a) wykształcenie wyższe na kierunku pedagogika, psychologia, socjologia, nauki o rodzinie lub praca socjalna lub
 - b) wykształcenie wyższe na dowolnym kierunku uzupełnione szkoleniem z zakresu pracy z dziećmi lub rodziną i udokumentuje co najmniej roczny staż pracy z dziećmi lub rodziną lub studiami podyplomowymi obejmującymi zakres programowy szkolenia określony na podstawie rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 9.12.2011 r. w sprawie szkoleń na asystenta rodziny (Dz. U. z 2011 r., poz. 272 nr 1608) i udokumentuje co najmniej roczny staż pracy z dziećmi lub rodziną lub
 - c) wykształcenie średnie lub średnie branżowe i szkolenie z zakresu pracy z dziećmi lub rodziną, a także udokumentuje co najmniej 3-letni staż pracy z dziećmi lub rodziną;
- 2) nie jest i nie była pozbawiona władzy rodzicielskiej oraz władza rodzicielska nie jest jej zawieszona ani ograniczona;
- 3) wypełnia obowiązek alimentacyjny – w przypadku, gdy taki obowiązek w stosunku do niej wynika z tytułu egzekucyjnego;
- 4) nie była skazana prawomocnym wyrokiem za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe;
- 5) nie figuruje w bazie danych Rejestru Sprawców Przestępstw na Tle Seksualnym z dostępem ograniczonym.

Warunki wymienione w pkt 1–5 muszą być spełnione kumulatywnie. Chociaż w art. 12 u.w.r. posłużono się ogólnym sformułowaniem „osoby” bez bliższego doprecyzowania, to charakter ww. wymogów nakazuje przyjąć, iż mowa tu wyłącznie o osobie fizycznej. To na pozór truistyczne stwierdzenie ma istotne znaczenie z perspektywy procedury karnej. Wyklucza bowiem, możliwość dopuszczenia do udziału w postępowaniu

w charakterze asystenta rodziny osoby prawnej czy jednostki, o której mowa w art. 33¹ k.c. (np. stowarzyszenia, fundacji, domu dziecka etc.).

Podstawowym zadaniem asystenta rodziny jest wsparcie rodziny w wypełnianiu jej funkcji opiekuńczo-wychowawczych (*arg. ex art. 11 ust. 1 i 3 u.w.r.*)⁹. Szczegółowy zakres obowiązków tego podmiotu określa art. 15 u.w.r. Z punktu widzenia zasadniczego przedmiotu rozważań najistotniejsze znaczenie ma pkt 11a powyższego przepisu, stanowiący, iż do zadań asystenta rodziny należy także udzielanie wsparcia dziecku przez towarzyszenie mu podczas posiedzenia albo rozprawy z jego udziałem, o których mowa w art. 76a § 1 k.p.k.¹⁰

Asystenta rodziny zatrudnia kierownik jednostki organizacyjnej gminy, która organizuje pracę z rodziną, lub podmiot, któremu gmina zleciła organizację pracy z rodziną¹¹.

Opierając się na powyższych rozważaniach, można przyjąć, że asystent rodziny to osoba fizyczna, która spełnia kumulatywnie wymogi określone w art. 12 u.w.r. i została zatrudniona przez jednostkę samorządu terytorialnego organizującą pracę z rodziną, celem wsparcia rodziny w wypełnianiu jej funkcji opiekuńczo-wychowawczych, poprzez realizację zadań określonych w art. 15 u.w.r.

3. Przesłanki wyznaczenia asystenta rodziny w procesie karnym

Treść art. 76a § 1 zd. 3 k.p.k. pozwala na wyodrębnienie dwóch podstawowych układów procesowych, w których dojdzie do wyznaczenia asystenta rodziny przez przewodniczącego składu orzekającego.

⁹ W literaturze wskazuje się, że mowa tu przede wszystkim o udzielaniu pomocy, wspieraniu i aktywizowaniu do działań rodziny tak, aby zwiększyć jej wpływ na własne życie, wspomóc ją w rozwiązaniu problemów i ułatwić jej członkom wyjście z trudnych sytuacji – zob. K. Hyży, Rola zawodowa asystenta rodziny – przegląd badań. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J* 2020, t. 33, nr 1, s. 120.

¹⁰ Punkt 11a został dodany do art. 15 u.w.r., równoległe z wprowadzeniem do Kodeksu postępowania karnego art. 76a k.p.k. (art. 5 pkt 1 u.now), aby umożliwić asystentom rodziny udział w postępowaniach karnych w zakresie przewidzianym w art. 76a k.p.k.

¹¹ Na podstawie art. 190 u.w.r., gmina może zlecić organizację pracy z rodziną: 1) organizacjom pozarządowym prowadzącym działalność w zakresie wspierania rodziny, pieczy zastępczej lub pomocy społecznej; 2) osobom prawnym i jednostkom organizacyjnym działającym na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancji wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej lub pomocy społecznej.

Po pierwsze, asystent rodziny zostanie wyznaczony, w sytuacji gdy oskarżony nie posiada przedstawiciela ustawowego ani też opiekuna faktycznego i nie wyznaczy innej osoby pełnoletniej, która miałaby towarzyszyć mu podczas rozprawy bądź posiedzenia.

Sformułowanie „nie posiada przedstawiciela (...)”, należy w pierwszej kolejności wiązać z sytuacją, w której przedstawiciel ustawowy oskarżonego w ogóle nie istnieje. Zachodzi tu jednak pytanie czy możliwe jest, by osoba poniżej 18 roku życia, *in fact* nie posiadała przedstawiciela. Wydaje się, że taki układ może wystąpić tylko, gdy oskarżonym jest kobieta poniżej 18 roku życia, która po ukończeniu 16 lat zawarła związek małżeński za zgodą sądu opiekuńczego, stając się osobą pełnoletnią (art. 10 § 2 k.c. w zw. z art. 10 § 1 k.r.o.)¹². Taka osoba nie pozostaje już pod władzą rodzicielską (*arg. a contrario ex art. 92 k.r.o.*), toteż rodzice nie są jej przedstawicielami ustawowymi (*arg. a contrario ex art. 98 § 1 zd. 1 k.r.o.*). To samo dotyczy małoletniej, która do momentu zawarcia małżeństwa pozostawała pod opieką (art. 170 k.r.o. w zw. z art. 10 § 2 k.c.)¹³. W obu tych przypadkach, w procesie będzie uczestniczył oskarżony poniżej 18 roku życia, który nie posiada już przedstawiciela ustawowego. Powstaje tu jednak pytanie, czy asystent rodziny może być wyznaczony do pomocy osobie *de facto* pełnoletniej. Z punktu widzenia procesowego, brak jest podstaw do odrzucenia takiej możliwości. Przemawia za nią wykładnia literalna art. 76a § 1 k.p.k. W przepisie tym mowa jest bowiem o oskarżonym, który „nie ukończył 18 lat”, nie zaś o oskarżonym niepełnoletnim. Przyjmując nieco inną optykę, można stwierdzić, że dla zastosowania art. 76a k.p.k. relewantny jest wyłącznie fakt nieosiągnięcia przez oskarżonego określonego wieku, a nie kwestia jego pełnoletność *per se*. Taki sposób interpretacji pozostaje spójny z *ratio legis* art. 76a k.p.k., gdyż otwiera możliwość korzystania z pomocy asystenta rodziny, także oskarżonemu, który uzyskał pełnoletność przed 18 rokiem życia, przez fakt zawarcia małżeństwa.

W dalszej kolejności, należy zastanowić się czy sformułowanie „nie posiada przedstawiciela (...)”, obejmuje także sytuacje, w których przedstawiciel ustawowy, co prawda istnieje, ale *ad casum* nie można ustalić jego miejsca pobytu lub skontaktować się z nim. Chociaż wykładnia literalna art. 76a § 1 k.p.k. wydaje się nie dostarczać podstaw dla tak szero-

¹² J. Regan (Balcarczyk), (w:) M. Załucki (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, C.H. Beck, Warszawa 2019, s. 20; M. Fras (red.), M. Habdas (red.), Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, el.LEX/kom. do art. 10 k.r.o.; Nb 11.

¹³ Zgodnie z art. 170 k.r.o. wraz uzyskaniem pełnoletności (przez zawarcie małżeństwa – art. 10 § 2 k.c.), opieka ustaje z mocy prawa.

kiego rozumienia ww. terminu, to przemawia za tym wykładnia funkcjonalna. Należy bowiem pamiętać, że analizowany przepis ma charakter gwarancyjny, a jego *ratio legis* sprowadza się do wzmocnienia pozycji procesowej oskarżonych poniżej 18 roku życia, którzy *in tempore processus* nie mogą korzystać z pomocy swoich przedstawicieli. Jak wskazano powyżej, sytuacje w których oskarżony małoletni faktycznie nie posiada żadnego przedstawiciela ustawowego występować będą jedynie wyjątkowo. Wąska wykładnia art. 76a § 1 k.p.k. istotnie ograniczałaby zatem zakres zastosowania rozwiązań przewidzianych w tym przepisie. Nie sposób też pominąć, że art. 76a k.p.k. służy implementacji art. 15 dyrektywy 2016/800. Ten ostatni przepis pozwala zaś na wyznaczenie innej osoby towarzyszącej oskarżonemu, także, gdy „pomimo starań poczynionych w rozsądnym terminie nie można skontaktować się z podmiotem odpowiedzialności rodzicielskiej lub jego tożsamość nie jest znana” (art. 15 ust. 2 lit. b dyr.2016/800). Szerokie rozumienie sformułowania „nie posiada przedstawiciela (...)” użytego na gruncie art. 76a k.p.k. koresponduje zatem z normami unijnymi implementowanymi do polskiej procedury karnej. Z tych względów należy opowiedzieć się za szerokim rozumieniem analizowanego tu sformułowania i przyjąć, że art. 76a k.p.k. znajdzie zastosowanie także, gdy przedstawiciel ustawy „istnieje”, ale *ad casum* nie można nawiązać z nim kontaktu.

Drugi układ procesowy, w którym dojdzie do wyznaczenia asystenta rodziny, dotyczy sytuacji, w której oskarżony, nieposiadający przedstawiciela ustawowego (opiekuna faktycznego), wskaże inną osobę pełnoletnią, niemniej osoba ta nie zostanie zaakceptowana przez przewodniczącego składu orzekającego. Zgodnie z art. 76a § 1 zd. 3 k.p.k. brak akceptacji ma miejsce, gdy przewodniczący uzna, że obecność osoby wskazanej przez oskarżonego:

- a) może prowadzić do naruszenia praw lub interesów oskarżonego,
- b) jest niecelowa ze względu na dobro oskarżonego,
- c) uniemożliwia przeprowadzenie posiedzenia albo rozprawy albo utrudnia je w istotny sposób.

Ustawodawca posłużył się klauzulami generalnymi, które mają charakter ocenny i każdorazowo podlegają konkretyzacji *ad casum*, tj. weryfikacji w odniesieniu do danego stanu faktyczno-prawnego. Rozwiązanie to należy ocenić pozytywnie biorąc pod uwagę gwarancyjny charakter art. 76a k.p.k. Oceny dokonuje przewodniczący składu orzekającego, który w razie stwierdzenia, zaistnienia którejś z ww. okoliczności powinien wydać zarządzenie

odmawiające osobie wskazanej przez oskarżonego, prawa do udziału w rozprawie/posiedzeniu¹⁴ (*arg. ex art. 93 § 2 k.p.k.*).

Wydaje się, że tożsame zarządzenie powinno zostać wydane, jeżeli oskarżony wskaże osobę niepełnoletnią (*arg. a contrario ex art. 76a § 1 zd. 2 i 3 k.p.k.*)¹⁵.

Dla zachowania kompletności rozważań należy nadto zaznaczyć, że do wyznaczenia asystenta rodziny może dojść także, gdy w procesie działa przedstawiciel ustawowy (opiekun faktyczny) oskarżonego. Zgodnie z art. 76a § 1 zd. 2 k.p.k. przewodniczący składu może bowiem uznać, że obecność takiego przedstawiciela na rozprawie czy posiedzeniu będzie wywoływać okoliczności, o których mowa w punktach a–c powyżej¹⁶. W takiej sytuacji zaktualizuje się uprawnienie oskarżonego do wskazania innej osoby pełnoletniej (art. 76a § 1 zd. 2 k.p.k.). Jeśli oskarżony nie wskaże takiej osoby, albo nie uzyska ona akceptacji przewodniczącego – dojdzie do wyznaczenia asystenta rodziny (art. 76a § 1 zd. 3 k.p.k.). Możliwość wyznaczenia asystenta rodziny w sytuacji, gdy w procesie uczestniczy przedstawiciel ustawowy oskarżonego budzi jednak pewne wątpliwości. Nie można pominąć, że przedstawiciel ustawowy jest uprawniony do podejmowania wszelkich czynności procesowych na korzyść oskarżonego (art. 76 k.p.k.¹⁷). Realizacja tych uprawnień wiąże się nieodzownie z prawem przedstawiciela do udziału w czynnościach procesowych, w tym prawem do udziału w rozprawie czy posiedzeniach¹⁸. Treść art. 76a § 1 zd. 2 k.p.k. sugeruje natomiast, że możliwe jest ograniczenie tych uprawnień na rzecz innej osoby dorosłej wskazanej przez oskarżonego albo na rzecz asystenta rodziny wyznaczonego przez przewodniczącego składu (art. 76a § 1 zd. 3 k.p.k.). Rozwiązanie to implikuje bardzo niekorzystne skutki procesowe dla samego oskarżonego, czyniąc z art. 76a § 1 zd. 2 k.p.k. normę o charakterze antygwarancyjnym. Należy bowiem zauważyć, że „inna osoba dorosła”, o której mowa w art. 76a § 1 zd. 2 k.p.k. nie posiada żadnych uprawnień procesowych, toteż jej rola sprowadza się wyłącznie

¹⁴ J. Zagrodnik, M. Burdzik, (w:) J. Zagrodnik (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Wolters Kluwer, Warszawa 2024 (w druku).

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Tj.: a. może prowadzić do naruszenia praw lub interesów oskarżonego, jest niecelowa ze względu na dobro oskarżonego, lub c. uniemożliwia przeprowadzenie posiedzenia albo rozprawy albo utrudnia je w istotny sposób.

¹⁷ K. Witkowska, Strony procesowe i ich przedstawiciele w postępowaniu przygotowawczym. Prok. i Pr. 2012, nr 9, s. 114.

¹⁸ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1–467. Komentarz, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, el.LEX/ kom. do art. 76 k.p.k.; Nb 2. Postanowienie SA w Lublinie z dnia 11 lutego 2009 r., sygn. II AKz w 74/09, LEX nr 517209.

do „biernego udziału” w rozprawie czy posiedzeniu. Ten sam wniosek należy odnieść do asystenta rodziny¹⁹. Zastosowanie art. 76a § 1 zd. 2 k.p.k. będzie zatem prowadziło do sytuacji, w której podczas rozprawy (posiedzenia) oskarżonemu nie będzie towarzyszył jego przedstawiciel ustawowy czy opiekun faktyczny wyposażony w uprawnienia do podejmowania konkretnych czynności procesowych, a jedynie inna osoba dorosła (asystent rodziny), która żadnych uprawnień nie posiada. *De lege lata*, art. 76a § 1 zd. 2 k.p.k., może więc ograniczyć prawo do obrony małoletniego oskarżonego, poprzez ograniczenie możliwości działania jego przedstawiciela procesowego. Nie powinno ująć uwadze, że oskarżeni, o których mowa w art. 76a k.p.k., chociaż posiadają zdolność do czynności procesowych (*arg. ex art. 76 k.p.k.*) to, z uwagi na swój wiek, mogą nie być zdolni do samodzielnej realizacji przysługujących im uprawnień²⁰.

Warto też zauważyć, że działania przedstawiciela ustawowego, które miałyby prowadzić do naruszenia praw lub interesów oskarżonego, albo godzić w jego dobro²¹, są niedopuszczalne (*arg. a contrario ex art. 76 k.p.k.*), a co za tym idzie procesowo bezskuteczne²². Przyjmując nieco inną optykę stwierdzić należy, że obecność na rozprawie przedstawiciela ustawowego *in facto* nie może doprowadzić do naruszenia praw lub interesów procesowych reprezentowanego przezeń oskarżonego, gdyż stoi temu na przeszkodzie art. 76 k.p.k. ograniczający kierunek czynności procesowych przedstawiciela. *De lege ferenda*, należałoby zatem rozważyć modyfikację treści art. 76a § 1 zd. 2 k.p.k., w taki sposób, aby inna (niż przedstawiciel ustawowy/opiekun faktyczny) osoba pełnoletnia wskazana przez oskarżonego albo asystent rodziny wyznaczony przez organ mogli towarzyszyć oskarżonemu w rozprawie (posiedzeniu), obok a nie zamiast przedstawiciela ustawowego czy opiekuna faktycznego, tj. jako podmioty dodatkowe a nie zastępcze.

4. Tryb wyznaczenia asystenta rodziny w postępowaniu karnym

W razie wystąpienia któregoś z układów procesowych omówionych w rozdz. 3, przewodniczący składu orzekającego wyznacza asystenta rodziny działając *ex officio*. Treść art. 76a § 1 zd. 3 k.p.k. nakazuje przyjąć, że

¹⁹ Szerzej na ten temat zob. rozdz. 5 poniżej.

²⁰ A. Bojańczyk, Czy nieletni lub ubezwłasnowolniony mandant może cofnąć upoważnienie do obrony udzielone przez przedstawiciela ustawowego lub osobę, pod której pieczęą pozostaje, *Paestra* 2011, nr 7–8, s. 179.

²¹ Tj. wywoływać stany określone w art. 76a § 1 zd. 2 k.p.k.

²² P. Hofmański, E. Sadzik E., K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Komentarz do artykułów 1–296*, C. H. Beck, Warszawa 2011, s. 519.

wyznaczenie asystenta ma w tych przypadkach charakter obligatoryjny. Nie jest to zatem uprawnienie, a obowiązek procesowy przewodniczącego²³.

Przed wyznaczeniem asystenta rodziny, przewodniczący wzywa jednostkę organizacyjną gminy, która organizuje pracę z rodziną (np. Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej) lub podmiot, któremu gmina zleciła organizację tej pracy, właściwy ze względu na miejsce prowadzenia postępowania karnego, do niezwłocznego przekazania listy asystentów rodziny wraz z danymi kontaktowymi (art. 76a § 2 zd. 2 k.p.k. w zw. z art. 17 ust. 1 i ust. 5 u.w.r.). Przewodniczący, w ramach swobody decyzyjnej może wybrać dowolną osobę z udostępnionej mu listy. Względem zasady samodzielności jurysdykcyjnej (art. 8 § 1 k.p.k.) nakazuje też przyjąć, że przewodniczący jest też uprawniony do weryfikacji osób figurujących na przekazanej liście, pod kątem spełnienia wymogów, o których mowa w art. 12 u.w.r.

Warto natomiast zastanowić się czy przewodniczący może wyznaczyć asystenta rodziny spoza ww. listy, np. asystenta zatrudnionego i działającego na obszarze gminy, w której zamieszkuje oskarżony. Zarysowany dylemat nie ma jedynie charakteru teoretycznego. Skoro podstawowym kryterium ustalenia właściwości miejscowej w procesie karnym jest miejsce popełnienia czynu zabronionego (art. 31 § 1 k.p.k.)²⁴, to w wielu przypadkach postępowanie będzie toczyło się poza miejscem zamieszkania oskarżonego. Tymczasem, asystent rodziny prowadzi pracę z rodziną w miejscu jej zamieszkania lub w miejscu wskazanym przez rodzinę (art. 14 u.w.r.). Możliwe jest więc, że osoba poniżej 18 roku życia, jeszcze przed postawieniem jej w stan oskarżenia korzystała ze wsparcia asystenta rodziny. Taki podmiot będzie znacznie lepiej zaznajomiony z sytuacją osobistą i sposobem funkcjonowania oskarżonego, aniżeli „nowy” asystent wyznaczony do udziału w procesie w oparciu o listę udostępnioną przez gminę miejsca prowadzenia postępowania. Względy pragmatyczne nakazywałyby zatem wybór asystenta „dotychczasowego”²⁵.

²³ Jeśli sąd orzeka w składzie jednoosobowym, sędzia ma prawa i obowiązki przewodniczącego (art. 28 § 1 zd. 2 k.p.k.).

²⁴ Tj. miejsce, w którym sprawca działał, zaniechał działania, do którego był obowiązany, skutek stanowiący znamię czynu zabronionego nastąpił, lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić (w zw. z art. 6 § 2 k.k.) – A. B ł a c h n i o, Miejsce popełnienia czynu zabronionego przez podżegacza i pomocnika – zarys problematyki, *Palestra* 2006, nr 7–8, s. 91. Postanowienie SA w Katowicach z dnia 1 lutego 2012 r., sygn. II AKz 50/12, LEX nr 1129772.

²⁵ Zwłaszcza, że praca asystenta z rodziną z założenia ma charakter etapowego procesu, na który składają się kolejno: nawiązanie kontaktu, podjęcie decyzji o współpracy, tworzenie relacji, rozpoznanie sytuacji rodziny, planowanie pracy z rodziną, wykonanie planu, ocena okresowa oraz ocena końcowa (M. C z e c h o w s k a - B i e l u g a, Pracownik socjalny i asystent rodziny w systemie wspierania rodziny. *Annales Universitatis*

Prima facie, wydawać by się mogło, iż analizowane rozwiązanie należy odrzucić. Skoro, przewodniczący przed wyznaczeniem asystenta, wzywa podmiot właściwy z uwagi na miejsce prowadzenia postępowania, do przekazania mu listy asystentów, to logiczną konkluzją jest przyjęcie, że sędzia powinien dokonać wyboru właśnie z udostępnionej mu listy. Nie można tu jednak pominąć dwóch istotnych kwestii. Po pierwsze, ustawodawca w art. 76a § 2 k.p.k. nie posłużył się *explicite* zwrotem „wybiera z listy”²⁶, stwierdzając jedynie, że przewodniczący przed dokonaniem wyboru wzywa właściwy podmiot do jej przesłania (art. 76a § 2, zd. 2 k.p.k.). Po drugie, przy wyborze asystenta przewodniczący powinien brać pod uwagę konieczność ochrony praw lub interesów oskarżonego oraz konieczność zapewnienia sprawnego przeprowadzenia posiedzenia lub rozprawy. Chociaż czynniki te zostały połączone funktorem koniunkcji „oraz”, to nie można pominąć, że prawa i interesy oskarżonego zostały wymienione w pierwszej kolejności, co *argumentum a rubrica* przesądza o ich prymacie nad sprawnością postępowania, jeżeli wartości tych nie da się pogodzić²⁷. Taka interpretacja pozostaje spójna zarówno z *ratio legis* art. 76a k.p.k. jak i ugruntowanym w literaturze przedmiotu stanowiskiem, iż dążenie do przyśpieszenia (usprawnienia) postępowania nie może odbywać się kosztem gwarancji procesowych stron²⁸.

Należałoby zatem przyjąć, że sędzia, co do zasady, powinien dokonywać wyboru asystentów z listy, o której mowa w art. 76a § 2 zd. 2 k.p.k., chyba że *ad casum* byłoby to niekorzystne dla ochrony praw i/lub interesów oskarżonego. Akceptacja tego założenia jest równoznaczna z przyjęciem, iż lista asystentów nie ma charakteru bezwzględnie wiążącego, a jedynie pomocniczy. *De lege lata*, wnioski te nie wynikają jednak wprost z art. 76a § 2 k.p.k. Dla rozwiania wątpliwości interpretacyjnych w omawianym tu zakresie, należałoby zmodyfikować treść art. 76a § 2

Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J. 2020, t. 33, nr 1, s. 77). Nie jest to zatem wyłącznie wsparcie *ad hoc*.

²⁶ Jak uczynił to kategorycznie w art. 81a § 1 k.p.k., w odniesieniu do wyznaczenia obrońcy z urzędu.

²⁷ O ile sprawnemu przeprowadzeniu rozprawy (posiedzenia) sprzyja wyznaczenie asystenta z obszaru gminy, w której prowadzone jest postępowanie karne, to nie zawsze będzie to najkorzystniejsze rozwiązanie z perspektywy praw i interesów samego oskarżonego (np. gdy – tak jak wskazano w tekście głównym – oskarżony posiada już asystenta rodziny, który wspierał go skutecznie jeszcze przed procesem).

²⁸ A. Orfin, Sprawność postępowania karnego w świetle zasady prawdy materialnej i zasady bezpośredniości, *Ius Novum* 2012, nr 3, s. 72; J. Bartoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2003, s. 194.*

k.p.k., poprzez przyjęcie, że przewodniczący może wyznaczyć asystenta rodziny spoza udostępnionej mu listy, jeżeli *ad casum* jest to konieczne dla należytej ochrony praw lub interesów oskarżonego.

Ustawodawca nie określa formy decyzji procesowej dotyczącej wyznaczenia asystenta rodzin. Nie jest to zarazem decyzja wymagająca wniesienia sprawy na posiedzenie (*arg. a contrario* ex art. 339 § 1 i 3 k.p.k.). Należy zatem przyjąć, że przewodniczący składu powinien wydać w tym przedmiocie zarządzenie, które *de lege lata* nie podlega zaskarżeniu (brak podstawy normatywnej uprawniającej do wniesienia tego środka odwoławczego).

Do wyznaczenia asystenta rodziny może dojść zarówno w postępowaniu sądowym jak i w stadium przygotowawczym. W art. 76a k.p.k. mowa jest bowiem o „rozprawach i posiedzeniach” bez bliższego doprecyzowania. O ile rozprawy odbywają się wyłącznie w stadium jurysdykcyjnym, to posiedzenia sądu mogą występować także w stadium przygotowawczym w ramach tzw. sądowych czynności postępowania przygotowawczego²⁹. Jeżeli podejrzany jest uprawniony do udziału w posiedzeniu sądu, a w jego trakcie zaktualizują się okoliczności, o których mowa w art. 76a § 1 zd. 3 k.p.k., przewodniczący powinien wyznaczyć asystenta rodziny.

Ustawodawca nie określił okresu na jaki przewodniczący wyznacza asystenta rodziny. Wykładnia celowościowa art. 76a § 1 k.p.k. nakazuje przyjąć, że asystent powinien zostać wyznaczony na czas trwania rozprawy lub posiedzenia, w którym podmiot ten ma towarzyszyć oskarżonemu. Biorąc pod uwagę, że przedstawiciel ustawowy oskarżonego posiada uprawnienie do reprezentowania go *erga omnes*³⁰, przyjęcie należy, że ewentualne wyznaczenie asystenta powinno trwać do momentu, w którym, w postępowaniu pojawi się (dotychczas nieobecny) przedstawiciel ustawowy³¹. W takim przypadku dezaktualizują się bowiem przesłanki uzasadniające udział asystenta rodziny w rozprawie czy posiedzeniu związane z „brakiem” przedstawiciela ustawowego (*argumentum a rubrica* ex art. 76a § 1 zd. 1 w zw. ze zd. 3 tegoż). Tożsamy wniosek należy odnieść do opiekuna faktycznego, który chociaż nie jest przed-

²⁹ J. Zagrodnik, (w:) J. Zagrodnik (red.), *Proces karny*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, s. 568–569.

³⁰ Wynikające z samego prawa (władza rodzicielska przysługująca rodzicom – art. 93 § 1 k.r.o.) albo orzeczenia sądu (np. ustanowienie opieki nad małoletnim – art. 145 § 2 k.r.o.).

³¹ Pod warunkiem, że nie zachodzą wobec niego okoliczności, o których mowa w art. 76 § 1 zd. 2 k.p.k.

stawicielem ustawowym *per se*, to na gruncie procesowym uważany jest za takiego przedstawiciela³².

Koszty udziału asystenta rodziny w postępowaniu karnym obciążają Skarb Państwa. Zgodnie z art. 618ia. § 1. k.p.k. asystentowi rodziny przysługuje ryczałt za udział w posiedzeniu albo rozprawie, którego wysokość określana jest w drodze rozporządzenia przez Ministra Sprawiedliwości w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw finansów publicznych (art. 618ia § 2 k.p.k.)³³.

5. Pozycja procesowa i zakres uprawnień asystenta rodziny a wpływ tego podmiotu na wzmocnienie pozycji procesowej oskarżonego

Jak wskazano na wstępie niniejszego opracowania, wprowadzenie instytucji asystenta rodziny do procedury karnej ma służyć wzmocnieniu pozycji procesowej oskarżonego, który nie ukończył 18 lat³⁴. Zachodzi jednak pytanie czy przyjęte rozwiązania w ich obecnym kształcie pozwolą na realizację *ratio legis* art. 76a k.p.k. w toku konkretnych postępowań karnych. Rozstrzygnięcie powyższego dylematu wymaga uprzedniego scharakteryzowania pozycji procesowej oraz zakresu uprawnień przyznanych asystentowi rodziny.

W pierwszej kolejności zaznaczyć należy, że asystent rodziny nie jest przedstawicielem ustawowym oskarżonego w rozumieniu art. 76 k.p.k. Nie można więc przyjąć, że jest on uprawniony do dokonywania czynności procesowych na korzyść oskarżonego na podstawie ogólnej dyspozycji wynikającej z wyżej wymienionego przepisu. W dalszej kolejności wskazać należy, że ani art. 76a k.p.k., ani żaden inny przepis ustawy karnoprosesowej nie przyznają asystentowi rodziny szczególnych uprawnień. To zaś prowadzi do wniosku, iż *de lege lata* udział asystenta rodziny w postępowaniu karnym sprowadza się wyłącznie do biernego udziału w rozprawie lub posiedzeniu, w charakterze osoby towarzyszącej

³² T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1–467, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, el.LEX/kom. do art. 51 k.p.k.; Nb 3.

³³ Przepisy art. 618ia § 1 i 2 zostały wprowadzone do ustawy karnoprosesowej z dniem 15 lutego 2024 r. na podstawie art. 1 pkt 10 u.now.

³⁴ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy z dnia 12 stycznia 2023 r., o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy 2933), s. 2.

oskarżonemu³⁵. Założenie to potwierdzają przepisy ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Należy przypomnieć, że zgodnie z art. 15 pkt 11a teże, rola asystenta rodziny sprowadza się – *verba legis* – do „udzielania wsparcia dziecku przez towarzyszenie mu podczas posiedzenia albo rozprawy z jego udziałem”. Ustawodawca nie precyzuje o jakie wsparcie chodzi. Skoro *lege non distinguente* to przyjąć należy, że mowa tu o każdej formie wsparcia (pomocy), która jest zgodna z przepisami procedury karnej. Dla przykładu asystent może pomagać oskarżonemu w zrozumieniu kierowanych do niego treści (np. pytań organu procesowego), czy udzielać mu wsparcia „psychicznego”, albo służyć wiedzą prawniczą bądź inną (jeśli takową posiada). *De lege lata*, asystent nie może natomiast dokonywać żadnych czynności procesowych.

Co najmniej wątpliwa jest też legitymacja do składania przez asystenta wniosków w trybie art. 9 § 2 k.p.k., jeżeli te miałyby dotyczyć praw czy interesów oskarżonego. Zgodnie z art. 9 § 2 k.p.k. wnioski o dokonanie określonych czynności procesowych mogą bowiem składać strony oraz inne bezpośrednio zainteresowane osoby. Bezpośredniość zainteresowania, oznacza, że wnioskujący spotkał się z działaniami organów procesowych wymierzonych bezpośrednio w jego interesy³⁶. Trudno przyjąć, aby przesłanka ta uprawniała asystenta rodziny do składania wniosków, których treść dotyczy interesu procesowego innego podmiotu, tj. oskarżonego. Niezależnie od powyższych zastrzeżeń asystent rodziny może oczywiście skierować do organu procesowego wniosek o określonej treści. Chociaż ten ostatni nie będzie dla organu wiążący, to może stanowić impuls do podjęcia wnioskowanej w nim czynności procesowej, jeżeli w ocenie organu okaże się ona zasadna³⁷.

De lege ferenda, zasadne wydaje się przyznanie asystentowi rodziny pewnych uprawnień procesowych, np. związanych z możliwością wypowiedzenia się czy składania oświadczeń na piśmie. Normatywnym wzorcem takich rozwiązań można uczynić art. 91 k.p.k., który konkretyzuje uprawnienia przedstawiciela organizacji społecznej. Taki zabieg przyczy-

³⁵ W tym sensie instytucja asystenta rodziny jest zbliżona do instytucji osoby przybranej do udziału w czynnościach postępowania przygotowawczego (art. 299a § 1, art. 299b k.p.k.).

³⁶ D. Kaczorkiewicz, Czynności podejmowane z urzędu przez organ prowadzący postępowanie karne a wnioski uprawnionych podmiotów, *Prokurator* 2006, nr. 3, s. 79–84.

³⁷ P. Hofmański, S. Zabłocki, Meandry wykładni art. 9 § 2 kodeksu postępowania karnego, czyli jak postępować z „wnioskami” składanymi na podstawie tego przepisu, (w:) L. Leszczyński (red.), E. Skrętowicz (red.), Z. Hołda, *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego: księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005, s. 657.

niłby się do wyposażenia asystenta rodziny w realne instrumenty procesowe, a co za tym idzie do realizacji *ratio legis* tej instytucji, tj. wzmocnienia pozycji oskarżonego małoletniego, w toku konkretnych postępowań karnych. Z praktycznego punktu widzenia, najlepszym rozwiązaniem wydaje się rozszerzenie art. 76a k.p.k., o kolejną jednostkę redakcyjną (§ 3), w której *explicite* wyliczone zostaną uprawnienia asystenta. Względnie przepis ten może odsyłać do wspomnianego powyżej art. 91 k.p.k. stanowiąc, że stosuje się go odpowiednio.

Asystent rodziny może uczestniczyć wyłącznie w tych posiedzeniach i rozprawach, w których udział bierze oskarżony. Prawo asystenta ma więc charakter warunkowy i każdorazowo zależy od faktycznej obecności oskarżonego. Ścisła wykładnia art. 76a § 1 zd. 3 k.p.k. dokonywana w zw. z art. 15 pkt 11a u.w.r. nakazywałaby przyjąć, że asystent powinien czasowo opuszczać salę rozpraw razem z oskarżonym, gdy ten zostaje z niej wydalony (np. w trybie art. 375 § 1 k.p.k.)³⁸ Wydaje się jednak, że taką interpretację można podzielić jedynie w odniesieniu do rozprawy przebiegającej z wyłączeniem jawności oraz posiedzeń niejawnych. Nie znajduje ona natomiast uzasadnienia w przypadku rozpraw i posiedzeń jawnych. Skoro w tych ostatnich może uczestniczyć każda, nieuzbrojona osoba dorosła (art. 356 § 1 k.p.k. w zw. z art. 95b § 3 k.p.k.), to tym bardziej może uczestniczyć w nich skonkretyzowany uczestnik postępowania jakim jest omawiany asystent rodziny.

6. Konsekwencje naruszenia obowiązku wyznaczenia asystenta rodziny

Jak wskazano w rozdz. 4, w razie zaistnienia okoliczności, o których mowa w art. 76 § 1 zd. 3 k.p.k. wyznaczenie asystenta rodziny ma charakter obligatoryjny. Naruszenie tego obowiązku nie stanowi bezwzględnej przyczyny odwoławczej (*arg. a contrario ex art. 439 k.p.k.*). Teoretycznie, uchybienie to może być rozpatrywane w kontekście względnej przyczyny odwoławczej, o której mowa w art. 438 pkt 2, tj. obrazy przepisów postępowania. Niemniej, *de lege lata* z uwagi na wyłącznie bierny charakter asystenta rodziny, nie wydaje się, by jego ewentualna nieobecność mogła mieć wpływ na treść orzeczenia.

³⁸ Tożsamy wniosek należy odnieść do wydalenia oskarżonego w trybie art. 390 § 2 zd. 1 k.p.k.

7. Asystent rodziny a oskarżony ubezwłasnowolniony

Dla zachowania kompletności rozważań warto też zauważyć, że instytucja asystenta rodziny nie znajduje zastosowania do oskarżonych ubezwłasnowolnionych. *De lege lata*, zakres podmiotowy omawianego rozwiązania obejmuje wyłącznie oskarżonych, którzy nie ukończyli 18 lat³⁹. Stan ten należy ocenić negatywnie. Trzeba pamiętać, że oskarżeni ubezwłasnowolnieni to osoby, które z powodu prezentowanych zaburzeń psychicznych nie są zdolne do kierowania własnym postępowaniem (art. 13 § 1 k.c.), albo wymagają pomocy w prowadzeniu swoich spraw (art. 16 § 1 k.c.). Owe dysfunkcje mogą przenikać również do procedury karnej. Tym samym, oskarżeni ubezwłasnowolnieni, tak jak oskarżeni, którzy nie ukończyli 18 lat, mogą *ad casum* potrzebować pomocy w realizacji przysługujących im uprawnień procesowych, czego wyrazem jest art. 76 k.p.k. Tożsame ujęcie zasad reprezentacji obu tych kategorii oskarżonych świadczy o tym, że zamysłem ustawodawcy było objęcie ich jednolitym reżimem ochrony i analogicznymi instrumentami gwarancyjnymi. Z tego powodu zastrzeżenia budzi ograniczenie zakresu podmiotowego art. 76a k.p.k. wyłącznie do oskarżonych małoletnich. *De lege ferenda* warto rozważyć rozszerzenie zakresu tego przepisu także na osoby ubezwłasnowolnione, które uczestniczą w procesie w charakterze strony biernej. Realizacja powyższego postulatu nie będzie pozostawała w sprzeczności z wymogami dyrektywy 2016/800, a jedynie stanowiła ich ekstrapolację na inne kategorie podmiotów o podobnych do dzieci potrzebach prawnych⁴⁰.

8. Podsumowanie

Asystent rodziny stanowi *novum* na gruncie procedury karnej. Nie wydaje się jednak, by instytucja ta w jej obecnym kształcie mogła przyczynić się do rzeczywistego wzmocnienia pozycji procesowej oskarżonych, którzy nie ukończyli 18 lat. Wynika to z faktu, iż *de lege lata*, rola asystenta sprowadza się wyłącznie do biernego „towarzyszenia” oskarżonemu w rozprawie lub posiedzeniu, które odbywa się z jego udziałem. Asystent może udzielać szeroko-pojętego wsparcia oskarżonemu (art. 15

³⁹ To samo dotyczy uprawnienia związanego z wyznaczeniem innej osoby pełnoletniej, która może towarzyszyć oskarżonemu podczas rozprawy lub posiedzenia przy braku przedstawiciela ustawowego bądź opiekuna faktycznego (art. 76a § 1 zd. 2 k.p.k.).

⁴⁰ J. Zagrodnik, M. Burdzik, (w:) J. Zagrodnik (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Wolters Kluwer, Warszawa 2024 (w druku).

pkt. 11a u.w.r.). Przyjąć należy, że mowa tu o każdej formie pomocy, która nie jest zakazana przez prawo karne procesowe (wsparcie „psychiczne”, udzielanie informacji, wyjaśnianie wątpliwości, pomoc w zrozumieniu komunikatów organu procesowego etc.). Asystent nie posiada natomiast uprawnień do dokonywania jakichkolwiek czynności procesowych, co poddaje w wątpliwość faktyczny walor gwarancyjny tej instytucji. Wątpliwa jest też legitymacja asystenta rodziny do składania wniosków w trybie art. 9 § 2 k.p.k., które miałyby dotyczyć interesu procesowego oskarżonego.

Aby instytucja asystenta rodziny mogła służyć realnemu wzmocnieniu pozycji procesowej oskarżonego, który nie ukończył 18 lat, zasadne wydaje się przyznanie asystentowi pewnych uprawnień procesowych, związanych chociażby z możliwością wypowiedzania się czy składania oświadczeń na piśmie (np. wzorem rozwiązań przewidzianych w art. 91 k.p.k. w odniesieniu do przedstawiciela organizacji społecznej).

Niektóre z rozwiązań przyjętych w art. 76a k.p.k. mogą też negatywnie wpływać na sytuację procesową oskarżonego. Mowa tu o rozwiązaniach, które prowadzą do wyłączenia przedstawiciela ustawowego oskarżonego z udziału w rozprawie/posiedzeniu i zastąpienia go inną osobą pełnoletnią wskazaną przez oskarżonego bądź asystentem rodziny (art. 76a § 1 zd. 2 k.p.k. w zw. ze zd. 3 tegoż). W odróżnieniu od przedstawiciela ustawowego, żaden z tych podmiotów nie może podejmować czynności procesowych na rzecz oskarżonego. Zastosowanie art. 76a § 1 zd. 2 k.p.k., może więc *ad casum* ograniczać realizację prawa do obrony oskarżonego, poprzez ograniczenie możliwości działania jego przedstawiciela ustawowego w czasie rozprawy czy posiedzenia. *De lege ferenda*, zasadna wydaje się modyfikacja art. 76a § 1 zd. 2, tak aby inna osoba dorosła bądź asystent rodziny mogli uczestniczyć w postępowaniu jako dodatkowe wsparcie dla oskarżonego, tj. obok, a nie zamiast jego przedstawiciela ustawowego (opiekuna faktycznego).

Wątpliwości budzi też ograniczenie zakresu podmiotowego art. 76a k.p.k. wyłącznie do oskarżonych, którzy nie ukończyli 18 roku życia. Biorąc pod uwagę funkcjonalny związek pomiędzy art. 76 i 76a k.p.k., należałoby raczej postulować, by art. 76a k.p.k. miał zastosowanie także do oskarżonych ubezwłasnowolnionych, którzy – podobnie jak oskarżeni małoletni – mogą potrzebować różnych form wsparcia w realizacji przysługujących im uprawnień.

Względy gwarancyjne uzasadniają również modyfikację art. 76a § 2 k.p.k., poprzez przyjęcie *expressis verbis*, że przewodniczący może wyznaczyć asystenta rodziny spoza udostępnionej mu listy, jeżeli *ad casum* jest to konieczne dla należytej ochrony praw lub interesów oskarżonego.

Bibliografia

1. Bartoszewski J., Gardocki L., Gostyński Z., Przyjemski S. M., Stefański R. A., Zabłocki S., Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2003.
2. Błachnio A., Miejsce popełnienia czynu zabronionego przez podżegacza i pomocnika – zarys problematyki, *Palestra* 2006, nr 7–8.
3. Bojańczyk A., Czy nieletni lub ubezwłasnowolniony mandant może cofnąć upoważnienie do obrony udzielone przez przedstawiciela ustawowego lub osobę, pod której pieczęą pozostaje, *Palestra* 2011, nr 7–8.
4. Czechowska-Bieluga M., Pracownik socjalny i asystent rodziny w systemie wspierania rodziny, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J.* 2020, t. 33, nr 1.
5. Fras M. (red.), Habdas M. (red.), Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 2021.
6. Grzegorzczak T., Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1–467. Komentarz, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
7. Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Komentarz do artykułów 1–296, CH. Beck, Warszawa 2011.
8. Hofmański P., Zabłocki S., Meandry wykładni art. 9 § 2 kodeksu postępowania karnego, czyli jak postępować z „wnioskami” składanymi na podstawie tego przepisu, (w:) L. Leszczyński (red.), E. Skrętowicz (red.), Z. Hołda, W kręgu teorii i praktyki prawa karnego: księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005.
9. Hyży K., Rola zawodowa asystenta rodziny – przegląd badań. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J.* 2020, t. 33, nr 1.
10. Kaczorkiewicz D., Czynności podejmowane z urzędu przez organ prowadzący postępowanie karne a wnioski uprawnionych podmiotów, *Prokurator* 2006, nr 3.
11. Łukasiewicz J. M. (red.), Instytucje prawa rodzinnego, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
12. Orfin A., Sprawność postępowania karnego w świetle zasady prawdy materialnej i zasady bezpośredniości, *Ius Novum*, 2012, nr 3.
13. Witkowska K., Strony procesowe i ich przedstawiciele w postępowaniu przygotowawczym, *Prok. i Pr.* 2012, nr 9.
14. Zagrodnik J. (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2024.

15. Zagrodnik J. (red.), *Proces karny*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
16. Załucki M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, CH Beck, Warszawa 2019.

Family assistant in criminal proceedings

Abstract

The subject of the article is the analysis of the institution of a family assistant, which was introduced into Polish criminal proceedings, under the Act of April 14, 2023 on amendments to the Act – Code of Criminal Procedure and some other acts (Journal of Laws of 2023, item 818), entering into force on February 15, 2024 (newly amended Article 76a of the Code of Criminal Procedure). The article discusses the prerequisites and procedure for including a family assistant in criminal proceedings and the scope of his powers. Taking into account that the discussed institution is intended to strengthen the procedural position of a minor defendant, the article attempts to answer the question of whether the adopted model solutions will allow the realization of the ratio legis of Article 76a of the Code of Criminal Procedure in the course of specific criminal proceedings. On the basis of the considerations carried out, postulates de lege lata and de lege ferenda are formulated.

Key words

Family assistant, Article 76a of the Code of Criminal Procedure, procedural representation of a minor defendant, minor defendant, procedural guarantees.